
KAUNAS UNIVERSITY OF TECHNOLOGY
LITHUANIAN SOCIAL RESEARCH CENTRE
VYTAUTAS MAGNUS UNIVERSITY

Vladas
BARTOCHEVIS

**IMMIGRANTS' INTEGRATION CHALLENGES:
THE USE OF PROFESSIONAL POTENTIAL IN
LITHUANIA AND PORTUGAL**

Summary of doctoral dissertation
Social Sciences, Sociology (05 S)

Vilnius, 2018

The dissertation was prepared between 2013 and 2017 at the Lithuanian Social Research Centre.

Academic Supervisor:

Chief Research Scientist dr. Meilutė Taljūnaitė (Lithuanian Social Research Centre, Social Sciences, Sociology – 05S).

The dissertation will be defended at the Council of Sociology Science of Kaunas University of Technology, Lithuanian Social Research Centre and Vytautas Magnus University.

Chairman:

Chief Research Scientist dr. Sarmitė Mikulionienė (Lithuanian Social Research Centre, Social Sciences, Sociology – 05S).

Members:

- Assoc. prof. dr. Rūta Brazienė (Vytautas Magnus University, Social Sciences, Sociology – 05S).
- Prof. dr. Eglė Butkevičienė (Kaunas University of Technology, Social Sciences, Sociology – 05S).
- Senior Research Scientist dr. Monika Frėjutė-Rakauskienė (Lithuanian Social Research Centre, Social Sciences, Sociology – 05S).
- Prof. dr. Rūta Muktupavela (Latvian Academy of Culture, Social Sciences, Sociology – 05S).

The public defense of the dissertation will take place at 2 p. m. on 2 March 2018 at the public session on the Council of Sociology Science in the conference hall of Lithuanian Social Research Centre (3rd floor, room 304). Address: Goštauto str. 9, Vilnius, LT.

The Dissertation summary was sent out on 30 January 2018.

The Dissertation is accessible in the libraries of Kaunas University of Technology, Lithuanian Social Research Centre and Vytautas Magnus University.

KAUNO TECHNOLOGIJOS UNIVERSITETAS
LIETUVOS SOCIALINIŲ TYRIMŲ CENTRAS
VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS

Vladas
BARTOCHEVIS

**IMIGRANTŲ INTEGRACIJOS IŠŠŪKIAI:
PROFESINIO POTENCIALO NAUDOJIMAS
LIETUVOJE IR PORTUGALIJOJE**

Daktaro disertacijos santrauka
Socialiniai mokslai, sociologija (05 S)

Vilnius, 2018

Daktaro disertacija rengta 2013–2017 metais Lietuvos socialinių tyrimų centre pagal doktorantūros teisę, suteiktą Kauno technologijos universitetui, Lietuvos socialinių tyrimo centrui ir Vytauto Didžiojo universitetui (2011 m. birželio 8 d. įsakymu Nr. V - 1019).

Mokslinė vadovė:

Vyriausioji m. d., dr. Meilutė Taljūnaitė (Lietuvos socialinių tyrimų centras, socialiniai mokslai, sociologija – 05S).

Mokslo daktaro disertacija ginama Kauno technologijos universiteto, Lietuvos socialinių tyrimo centro ir Vytauto Didžiojo universiteto sociologijos mokslo krypties taryboje.

Pirmininkas:

Vyriausioji m. d., dr. Sarmitė Mikulionienė (Lietuvos socialinių tyrimų centras, socialiniai mokslai, sociologija – 05S).

Nariai:

- Doc. dr. Rūta Brazienė (Vytauto Didžiojo universitetas, socialiniai mokslai, sociologija – 05S).
- Prof. dr. Eglė Butkevičienė (Kauno technologijos universitetas, socialiniai mokslai, sociologija – 05S).
- Vyresnioji m. d., dr. Monika Frėjutė-Rakauskienė (Lietuvos socialinių tyrimų centras, socialiniai mokslai, sociologija – 05S).
- Prof. dr. Rūta Muktupavela (Latvijos kultūros akademija, socialiniai mokslai, sociologija – 05S).

Disertacija bus ginama viešame sociologijos krypties tarybos posėdyje 2018 m. kovo mėn. 02 d. 14 val. Lietuvos socialinių tyrimų centro posėdžių salėje (304 kab., III a.).

Disertacijos santrauka išsiųsta 2018 m. sausio mėn. 30 d.

Disertaciją galima peržiūrėti Kauno technologijos universiteto, Lietuvos socialinių tyrimų centro ir Vytauto Didžiojo universiteto bibliotekose.

INTRODUCTION

"Today we live in a globalized world where people meet people with who would never meet 100 years ago" (Wells, 2013, p.8). The development of the human right to free movement, together with technological advances, makes every space accessible to everyone. We can talk more and more about the end of geography. Distances are no longer relevant and the idea of geographic borders is becoming less relevant in today's world. It becomes clear that the continental separation, in general, the globe divisions, were only possible due to distances, where these distances existed only because of primitive transport and travel difficulties (Bauman, 1999, p. 19). Meanwhile, socioeconomic challenges, political instability and ecological changes – accelerates the movement of people. As a result of survival, some are pushed out, others are attracted.

"Citizens are radically changing because of the high level of immigration and the growing emigration of local people" (Coleman, 2006, p. 401). It creates the dynamism of the composition of a society (from the perspective of human resources) and raises the question of how will the relationship between native and non-native in this society, which is characterized by plurality.

A plural society, in which the same space is shared by individuals of different origins and different realities, is one of the main sources of our age problems. The phenomenon of interculturalism appears more or less in all modern societies. It may be the opportunity for a society to develop or the cause the "brain waste", and the waste is shared between the immigrant himself and the host society.

What was previously a distant exotics, the target of our curiosity and/or fear, is now our partner, our neighbour, is a part of our society. Whether this section of society is separated or full-fledged depends on successful integration when it is sought to engage in it as a full-fledged participant in society (Bartochevis, 2013, p. 128), when the majority and minority are perceived as different parts of society, but not as separate parts of society. This is a challenge for all three actors in the pluralist society, i.e. State, local and immigrants. In the plural society, all these three actors must be active in pursuit of integration for all. One of the main conditions for integration is the inclusion of immigrants in the labor market. The social and economic life of immigrants depends on this condition. However, immigrants cannot, as a rule, be able to work on what they

would like, in which he would find self-realization, and at the same time contribute to the economic and social prosperity of the host State. Therefore, the adequacy of the use of immigrants' professional potential is an essential issue for the plural society, and the **problem** under consideration in this study.

By raising this problem, the investigator, on the basis of the phenomenological method, sought to look at this problem as a phenomenon whose perception involves several steps: to discover the essence of the phenomenon; to identify the inseparable/essential parts of the phenomenon and to "fill" the phenomenon with appropriate perceptions of the phenomenon in order to perceive the phenomenon in its entirety, both in time and in space, i.e. in the context of his revelation and through his causes. In other words, the essence of the phenomenon was sought and then, during the reconstruction process, was attempted to reveal the inseparable parts of the phenomenon and the perception of the whole phenomenon. In this process, through both parts of this study, the researcher could phenomenologically carry out a reflection on the problem - theory and empiricism are completely related and intertwined with general reflection. One part depended on the other; both parts gave conclusions and, at the same time, introduced the problem of research.

The components of the phenomenon's perception are revealed in the reconstruction process of the phenomenon. They also notice their relationship with the problem and with each other. We need to grasp the phenomenon of migration in order to understand the integration that leads to the importance of integrating the labor market. Therefore, migration, integration and the integration of the immigrant into the labor market are the subjects of this study.

The aim of the research is to reveal the importance, the possibilities for the integration, the essential factors and their causes for the adequacy of the use of the professional potential of immigrants in order to provide an appropriate reflection of the problem, from which its perception and decision options are relevant.

The implementation of this goal, based on the phenomenological method, in the theoretical part, through Lithuanian and world wide literature and document analysis, analyzed the phenomenon of migration and reactions to this phenomenon. The theoretical part also reveals the importance of integration and the specific conditions and possibilities for its implementation. In the empirical part, during an interview with and reflection on immigrants, the aim is to reveal the essence of the problem, its causes, and to perceive the problems of its

solutions for the benefit of immigrants and the host country through the problem itself. This can be used to summarize the research objectives. Contributed to the formulation of these research tasks the validity or rejection of the following investigator affirmations:

- (a) Successful implementation of pluralism is part of the development process of societies.
- (b) Intensive interaction with the "other" is the sharing of knowledge that leads to knowledge and can mean the valorization of authenticity and identity enhancement. In this case homogenization would be just a myth.
- (c) Tolerance as the ultimate goal, in the context of different cultures, forms an unequal relationship, when exist the tolerant and who tolerates. In this scenario, the part of the society that tolerates only allows that "other" part to exist as a separate part of, and not as a different part of society, which would be a successful outcome of the integration process. For the successful functioning of the plural society is necessary a successful integration, where different parts of society continue to be different, but full-fledged part of this society.
- (d) The level of successful implementation of pluralism in society is linked to the level of welfare at society. The main factor for such successful implementation of pluralism is the proper use of immigrants' professional potential, their successful integration into the labor market, with the socio-economic benefits for both the immigrant and the host country. In order to reduce the inadequacy of the use of immigrants' professional potential, it is necessary to engage the State and the immigrants themselves, reducing language barriers and promoting interaction.

These four affirmations are the basics of the KSAK model developed by the author of this work. KSAK is the abbreviation in Lithuanian of the phrase "The four "table legs" for consensus" („*Keturios "stalo atramos" konsensusui*). The objective of this model is to provide strong premises for the pursuit of consensus. In pluralistic societies, where the individuals differently perceive and react to reality, social cohesion cannot be sought through universalism. In this case, this cohesion can be reached only by compromise, by pursuit of consensus. The dissertation, based on the newly created model of the author, gives the work uniqueness and novelty.

The phenomenological research method also contributes for novelty of this research due to the high importance of the reflection of the researcher himself. Facts are perceived as false facts until they are given meaning (Goto, 2017). The investigator's duty is to perceive the fact in his objectivity, but also to reconsider the fact, taking into account the context, the reasons, and his own experience, giving the perception proper to the fact. Just a description of the facts, based on this method, already endorses the novelty, but the researcher also sought the dynamism of the research process, by combining the theoretical and empirical part in such a way that each of these parts would have both conclusions and perspectives.

By choosing an interview with immigrants who develop and experience the phenomenon/problem under study (the use of the potential of immigrants), the researcher was able to review the problem in its purity, the essence of the problem, and get answers from that. In the theoretical part, by reconstructing the problem, strictly adhering to the principles of phenomenological methods, gave significance to the whole study, which contains facts and reflection everywhere, and everywhere there are new conclusions that contribute to the comprehension and solution of the problem.

Portugal and Lithuania were chosen for this research precisely because of different socioeconomic and socio-political realities and because of different levels of integration achievement (According to MIPEx, 2015), Portugal is in the second place at the top of the list and Lithuania is the fourth from the end), but these countries share it the same problem, the subject of this study. The perspectives and experiences of this different problem can help to better understand the very essence of the problem, through new discoveries and confirmations.

REVIEW OF THE CONTENT OF DISSERTATION

Part 1. Migration supporting factors part is divided into 5 chapters that introduce the main migration factors and the implications of migration, reinforcing the importance of integration for the solution of problems related to migration. The situation of the integration of immigrants in Lithuania and Portugal was also analyzed. When analyzing the phenomenon of migration, it is noted that Migration has always taken place and will take place as a response to

the challenges of the economy, politics or survival, for better conditions and opportunities. We can say this, when we look at the phenomenon of migration from our own primitive ancestors to our generation, realizing that migration is a natural part of the development of societies.

After such a finding, questions are raised as how to react to this inevitable process, and we realize that there are three different types of reaction: natural, political and philosophical. It is important to examine possible natural reactions of people to "others" to "non-self-similar" people, because if it is undeniably determined how this reaction is being made, then all policies for treating the situation of non-native people will have to be developed on the basis of this natural reaction. However, considering the theories of Pinker (2011) and Waal (2009), we can say that it is still not fully established whether a person naturally accepts another, or if accept denying his instincts. But in one way or another, we conclude that the promotion of the process of education and socialization is essential in order to make the relationship of people with different history and culture as peaceful and harmonious as possible. After such a conclusion, we have examined the reactions that are thought out, which arise from the calculation of circumstances and political, economic and personal interests. And we examined three of the most popular philosophical answers to multiculturalism, realizing that pluralism is the most appropriate form for this problem, because it promotes dialogue between different cultures and does not lead to assimilation or isolation, in contrast to relativism and universalism.

In this part of the work, we also examined tolerance and its negative effects, when it is understood as the ultimate goal. There are two main answers to intercultural issues: tolerating or integrating into the common society.

When the government follows a liberal neutral position and advocates for equal rights for all, including for non-natives, or when the government abandons the neutral position and recognizes and tries to preserve the difference, it leads to the promotion and preservation of the tolerance scenario in which recognition of the existence of other identities provokes isolation or assimilation, if together with these actions do not seek the effective participation of the foreigner in the common society. The pursuit of integration promotes a full-fledged minority's participation in a common society, when a minority is no longer a separate part of society, but one of its parts.

Portugal firstly recognized as a emigration country, later has been also described as a country of immigration since the last decade of the 20th century, was one of the first countries to take into account the importance of the full integration of immigrants at the levels of state and society, and currently has one of the best indicators on this topic. Portuguese immigrant integration solutions are an example for Europe and the world (UN, 2009). According to MIPEx (2014) data, this country ranked second with the Migrant Integration Policy Index. The Portuguese immigrant integration policy is based on action plans, involving the participation of the State, society and immigrants.

In the case of Lithuania, according to the international survey "The Index of Immigrant Integration Policy" (MIPEx 2015), Lithuania ranked 34th out of 38 countries, which is one of the worst outcomes among all the analyzed countries. As we saw in the chapter "Integration of immigrants in Portugal", Portugal has the second best result in this study, which is why it already shows the difference between countries in the goal of integration. In this section we will present Lithuania's steps towards integration. Contrary to the Portuguese chapter, the section about integration in Lithuania focused on legislation, because there are much less projects implemented and planned for integration. It already shows that in the field of immigrant integration, Lithuania still has the guarantees of law, while Portugal is in the sphere of action.

Part 2. "The four "table legs" for consensus" (KSAK) model from functionalism, complete modern and complex theory perspectives. Based on the principle that the speed of human mobility and the differentiation of the composition of society is a *de facto* non-stop process for societies that abide by democratic values, the response to this inevitable process, the response to the dynamism of plurality in societies, the development of a plural society, is the problem that needs to be orientated towards sustainability in plural societies (Bartochevis, 2014).

In reviewing this problem and in order to answer it, author Vldas Bartochevis (hereafter referred to as "the Author") has developed a model named "The four "table legs" for consensus" (hereinafter: "KSAK"). The bases of this model are these four statements:

- (a) Successful implementation of pluralism is part of the development process of societies.

- (b) Intensive interaction with the "other" is the sharing of knowledge that leads to knowledge and can mean the valorization of authenticity and identity enhancement. In this case homogenization would be just a myth.
- (c) Tolerance as the ultimate goal, in the context of different cultures, forms an unequal relationship, when exists the tolerant and who tolerates. In this scenario, the part of the society that tolerates only allows that "other" part to exist as a separate part of, and not as a different part of society, which would be a successful outcome of the integration process. For the successful functioning of the plural society is necessary a successful integration, where different parts of society continue to be different, but full-fledged part of this society.
- (d) The level of successful implementation of pluralism in society is linked to the level of welfare at society. The main factor for such successful implementation of pluralism is the proper use of immigrants' professional potential, their successful integration into the labor market, with the socio-economic benefits for both the immigrant and the host country. In order to reduce the inadequacy of the use of immigrants' professional potential, it is necessary to engage the State and the immigrants themselves, reducing language barriers and promoting interaction.

The author argues that it is necessary to analyze empirically and theoretically these affirmations in order to be bases for the practical pursuit of consensus. The author sought to base this work on the affirmations of the newly created KSAK model through the perspectives of modern and postmodern sociology theories. These affirmations are based on the theory of Émile Durkheim functionalism, Zygmunt Bauman liquid modernity and Edgar Morin complexity theory.

Section 2.4. Summarizing the validity of the KSAK model statements through the perspective of functionalism, liquid modernity, and complexity theory:

I affirmation: We can say that the pursuit of tolerance, as the ultimate goal, is a false position in responding to the plurality of society, when it is necessary the pursuit of integration.

- 1.1. In a complex organism (in society) there are different "organs", from them - there are different, but there cannot appear "strange", which

would not fully contribute to the "organism" functioning. Different "organs" are parts of the complex "body" composition, but strange „organs“ - would be just weights for „the organism“. The pursuit of tolerance, as the ultimate goal, is a prerequisite for ignoring and isolating, which makes it possible for "strange organs" to emerge. It is therefore necessary to integrate all "organs" for the good functioning of the "body".

- 1.2. Tolerance is useless as comparison to the possibilities for integration – as we live in a liquid reality, we must move and avoid the boundaries, we must move towards all sides to seek self-improvement, towards self-realization, and it would be contradictory to react to the "other" as an ignored "territory".
- 1.3. Tolerance is a "simple answer" in a complex reality that can separate, but it cannot distinguish - what is the consequence of a tolerance position. Therefore, a comprehensive integration response is required, which seeks for unity and, at the same time, the protection of the diversity of elements of society.

II affirmation: An intensive interaction with the "other" is the sharing of knowledge that leads to knowledge and can mean the valorization of authenticity and identity enhancement. In this case homogenization would be just a myth.

- 2.1. Interaction is the possibility that "others" would not be "strange", but would remain "different". The "organization" of the interaction between "organs" and, at the same time, the preservation of the difference between these "organs" is the question of its good functioning.
- 2.2. Interaction is an opportunity to improve and march towards self-realization. "The other different" is the source of different experiences and different knowledge, so we can create reciprocal growth in interaction and sharing. In this case, the risk of assimilation is quashed because of a possible "breach of contract" - if one side of the relationship notices that it does not grow, but disappears; that there aren't sharing, but subtraction – its possible breach of the relationship.
- 2.3. In a complex reality, unity and diversity are cherished due to their continuous interaction, which is the essence of the most complex reality. If there is no interaction, there is no contradiction, and there is

only unity (due to isolation or assimilation). To complex reality, such as interaction, the individual and his autonomy are values, because they maintain diversity.

III affirmation: Successful implementation of pluralism is part of the process of development of society.

- 3.1. Successful implementation of pluralism contributes to the complexity of society, which means that it is part of the process of society development.
- 3.2. An open, "permeable", flexible, plural society is part of the stage of the evolution of society, as it is a response to a liquid reality.
- 3.3. The successful implementation of pluralism in society is accompanied by the successful functioning of a complex society, which is the result of a complex reality.

IV affirmation: The level of successful implementation of pluralism in society is linked to the level of welfare attainment in society.

- 4.1. According to functionalist theory, pluralism provides welfare to the society through the plurality of responses to economic, social and political progress. Such potential complexation of the organism cannot disappear in its entirety (in the case of assimilation) or become a burden on the body (in the case of isolation).
- 4.2. In the liquid modernity, the successful welfare of each individual lies in the success of pluralism, because it means that society is liquid, flexible, open, that is, such as is necessary for the individual's prosperity / development in postmodernity.
- 4.3. Human is complex, and therefore the complex society, accompanied by the successful implementation of pluralism, is most favourable to him in order to develop his dependent autonomy. The greater the pluralism in the economic, political and cultural spheres, the greater the possibilities for freedom and individual choices, the less life is dependent on the environment, society and culture.

The first, second and third statements of the KSAK model could be based on the first part of this thesis. We analyzed tolerance as a positive step if it is not final, because integration must be the goal of achieving the harmony of plural society. By analyzing the evolution of migration, we could come to the conclusion that pluralism is part of the development of society. By investigating possible reactions to the phenomenon of immigration we could have realized

that the main tool is the promotion of interaction, the risk of homogenization in the interaction process is avoided, highlighting the possibilities of interaction for mutual understanding and knowledge sharing.

The next part of this dissertation will be devoted to examining the main problem of the fourth affirmation of the KSAK model. Declaring that the level of successful implementation of pluralism in society is linked to the level of welfare attainment in society, the key factor for such successful implementation of pluralism is the proper use of immigrants' professional potential, i.e. the opportunity for immigrants to use their own professional knowledge and experience in the host country, self-realization and the contribution to the host country's economic and social well-being.

Part 3. Adequacy of the use of immigrants professional potential. The proper use of immigrants' professional potential in this work is understood as the ability of immigrants to use their professional knowledge and experience in the host country, self-realization and the contribution to the economic and social well-being of the host country. A immigrant will only feel integrated when he can express himself in society, in economics and in politics (Fonseca, 2003, p. 9).

V. Bartochevis's KSAK model emphasizes the economic dimension of integration as part of the proper functioning of a pluralistic society, arguing that consensus in such a society is one of the prerequisites, since "the level of successful implementation of plurality in society is linked to the level of welfare at society" (2014, p. 11).

However, it is noted that the use of immigrants' professional potential is often inadequate in host societies. Usually, scientists use the term "brain waste" to describe this phenomenon (Rodrigues, 2011). In our research, brain loss is understood as a common problem for immigrants and the host society. Each brain waste is experienced by the owner of the brain, i.e. an immigrant cannot properly use it and achieve self-realization, but also the host society that does not use the potential of that brain for its well-being.

The inadequate use of immigrants' professional potential can occur for three reasons: when an immigrant occupies a position of employment that requires higher qualifications, different or lower than the qualifications that immigrants have. But the latter phenomenon are more frequent and most researchers are exploring.

This work, based on the phenomenological method, sought to look at this problem as a phenomenon whose perception involves several steps: to discover

the essence of the phenomenon; to identify the inseparable/essential parts of the phenomenon and to "fill" the phenomenon with appropriate perceptions of the phenomenon in order to perceive the phenomenon in its entirety, both in time and in space, i.e. in the context of his revelation and through of his causes. In other words, the essence of the phenomenon was sought and then, during the reconstruction process, to reveal the inseparable parts of the phenomenon and the perception of the whole phenomenon. In this process, through both parts of this study, the researcher could phenomenologically carry out a reflection on the problem - theory and empiricism are completely related and intertwined for general reflection. One part depended on the other, both parts gave conclusions and, at the same time, introduced the problem of research.

If the goal is to properly understand the inadequacy of the use of the immigrant's professional potential, which is related to integration in the labor market, first of all I will have to be familiar with the integration of immigrants, and even before, I have become familiar with the phenomenon of migration, because it is the origin of the phenomenon of integration.

The reflection of the phenomenon occurred in the empirical part through an interview with the immigrants. The aim was to understand the essence of the phenomenon through the very essence of the phenomenon. The key questions in this search were "who it really is" and "why it is." I.e. the professional potential of immigrants adequately used or inadequate? And what are the reasons? The responses received from the very phenomenon, from one of its inseparable parts (the immigrant itself), have provided the right material for filling the perception of the phenomenon and proper reflection on the solution of the problem.

We conducted qualitative, semi-structured interviews with third-country nationals, who entered the country legally for the purpose of staying in a new place of residence permanently or for more than 12 months (who characterize immigrants according to - EMN.It), working legally in a new place of residence at least 6 months.

An important criterion was the well-defined occupation of immigrants before entering the host country. Respondents in their country of origin or last country of residence prior to entering the current host country should have completed their education (at a university or other institution) who has given him a profession recognized in the International Occupation category or have worked in an occupation, which he himself recognizes as his profession. This is

an important criterion for further research to be compared with the current work function and we can analyse whether there is adequacy. It was also sought that respondents would have worked for at least 2 years in accordance with their recognized profession in order to avoid the professional experience being a factor in determining the outcome of the study.

The aim was to find respondents of different countries of origin in order to receive general / universal feedback in the content analysis, which reflects the general / universal view on the issue under consideration, rather than the specific domination of one the opinion because of origin. Therefore, respondents in both Lithuania and Portugal are made up of people from different continents and were selected primarily through the "Snowball" selection, when "the study wants to include specific units of the general unit who is involved in those who are already involved in the study" (Rupšienė, 2015). During this selection, a preliminary list of respondents was created. Subsequently, respondents from this list were contacted by telephone and / or email and collected essential data for the relevance of respondent participation in the survey. Respondents were questioned according to the principle of saturation, i.e. as long as the replies began to recur.

According to the answers, it was possible to identify that the problem was caused by 3 factors, whether in Portugal or Lithuania, i.e. language, lack of state support and prejudice of employer. The only difference is the degree of importance of those factors in each host country, where employers' prejudices are more visible in Portugal than the lack of state support, which is more relevant in the case of Lithuania. Language is a key factor for respondents from both countries.

CONCLUSIONS

1. Foreigners belong to a minority group and this minority must be active. Nothing is only influence's target, and all are sources of influence, unless it closes up itself and is disconnected from contact with others. In most cases, most have a greater social impact, and they seek to change or assimilate the minority, but minorities can also be influential and bring about changes in society which will provide better social interactions and get closer to society's harmony.

2. Whether a minority can be active and influential depends on the very minority's tendency to be flexible and open to interaction. A closed group that takes self-protection or a strong critique of the larger community or society in which it lives does not have many opportunities to be accepted as an active actor, on the contrary, it creates self-protection and hostility to the majority, since distrust does not allow the occurrence of agreements or dialogues. It is therefore necessary to urge the minorities not to close, to be more flexible, and to become more active and important to the new society and the majority. Flexibility makes it possible to compare differences and similarities, and this can help to listen minority's motivations and reasons. All cultures are expensive and rich, so they must be active and do not close up itself, interact - enriching the whole society.
3. There are two main answers to intercultural issues: tolerating or integrating into a common society. When the government follows a liberal neutral position and advocates for equal rights for all, including for non-natives, or when the government abandons the neutral position and recognizes and tries to preserve the difference, it leads to the promotion and preservation of the tolerance scenario in which recognition of the existence of other identities provokes isolation or assimilation, if together with these actions do not seek the effective participation of the foreigner in the common society. The pursuit of integration promotes a full-fledged minority's participation in a common society, when a minority is no longer a separate part of society, but one of its parts.
4. Intensive interaction with the "other" is the sharing of knowledge that leads to knowledge and can mean the valorization of authenticity and identity enhancement. In this case homogenization would be just a myth. The "other's" importance for the development of my identity and even to the existence of my "I", the preservation of authenticity as a value and the perception of homogeneity as possible, but not an obligatory implication in the intercultural process – this is thoughts that are little propagandized, but these are inseparable things to the transcendence of human to peaceful acceptance of "other" and trust in interactions. The importance of "other" and the preservation of authenticity are essential factors in the person's ability to transcend the natural fear in relation to the "other", to the

"unfamiliar/stranger". Overcoming this „nature“ is a challenge, but it is part of the process of developing human consciousness.

5. After examining the main laws of Lithuania and Portugal with regard to foreigners, the constitutions, legal acts, plans and implemented projects related to the aspiration for the integration of foreigners, we can state that the policy of integration of Lithuania is based on the guarantee of the rights of the law: the right to self-expression, the right to choose a religion, the right to study in their native language, provides and guarantees protection against discrimination. Meanwhile, Portugal relates integration aspirations with projects and integration-oriented campaigns. Therefore, we can say that Lithuania has a broad concept of discrimination in the law, but only theoretically guarantees the existence of foreigners and their rights to diversity, revealing tolerance scenarios, leaving an open way to isolation or assimilation of minorities. Portugal seeks solutions to the issue of seeking integration through action, taking into account the expectations of locals and foreigners, and trying to involve local and foreigners in the formation of decision-making plans and their implementation, which allows for more effective integration.
6. In a plural society, one of the interests of immigrants is to enter the local labor market and realize itself, while the society interest is the effective use of the immigrants' professional potential. Integration of immigrants into the labor market is part of the process of integration, which is part of the economic sphere of integration.
7. After examining the results of interviews with immigrants, we can distinguish three main factors influencing the inadequate use of immigrants' professional potential. The first factor unfolds in almost all responses, regardless of the host country, it is the language. The second factor is the lack of state aid for immigrants. However, the analysis of this factor by answers allows to notice the differences between the assessments of importance of Lithuanian and Portuguese respondents in relation to these factors. This factor is more important for Lithuanian respondents than for Portuguese respondents. The third identified factor contributing to difficulties in the labor markets is the prejudice in relation to employers. Also, after analyzing this factor, it has been observed that he can be assigned a different level of importance depending on the host country:

most of Lithuania's respondents mentioned this factor, while this was mentioned only in a minority of the responses of Portuguese respondents.

8. Any action at any level of integration depends on the activity of all three actors in the integration process. Therefore, it does not depend solely on state action, as often mentioned in respondents' responses, but also depends on the actions of immigrants. For example, in the case of a language barrier, the state must provide means for language training for immigrants, but at the same time it is important the desire and intentions of immigrants to study.
9. There are three main actors in a pluralistic society: the immigrant, the locals and the host state. The responsibility of each plural society actors for successful integration can be summed up as follows: the state must establish language courses and immigrants must seek to learn the local language; the state must encourage interaction, and immigrants and local people must strive for it, be open to it.

IVADAS

„Šiandien gyvename globalizacijos ypač paveiktame pasaulyje, kur žmonės užmezga ryšius su tais asmenimis, su kuriais niekada nebūtų susitikę, gyvendami prieš 100 metų“ (Wells, 2013, p. 8). Žmonių laisvo judėjimo teisės plėtra kartu su technologijų pažanga vis labiau atveria bet kokią erdvę kiekvienam iš mūsų. „Galima vis tvirčiau kalbėti apie „geografijos pabaigą“. Šių dienų pasaulyje atstumai jau nebesvarbūs ir geografinių sienų idėja yra vis mažiau aktuali. Tampa aišku, kad žemynų suskirstymai, apskritai, gaublio suskirstymai, buvo galimi tik dėl atstumų, o pastarieji egzistavo vien dėl primityvių transporto ir kelionės sunkumų“ (Bauman, 1999, p. 19). Tuo tarpu socioekonominiai iššūkiai, politinis nestabilumas ir ekologiniai pokyčiai spartina žmonių judėjimą. Siekdami išgyventi vieni yra priversti išvykti, o kiti, ieškodami geresnių sąlygų, atvyksta.

„Gyventojų sudėtis radikaliai keičiasi dėl aukšto imigracijos lygio bei didėjančios vietos gyventojų emigracijos“ (Coleman, 2006, p. 401). Tai kuria visuomenės sudėties (iš žmoniškųjų išteklių perspektyvos) dinamiką ir kelia klausimą, kaip susiklostys vietinių ir nevietinių santykiai šioje visuomenėje, kuri pasižymi pliuralumu.

Pliurali visuomenė, kur tą pačią erdvę dalinasi įvairios kilmės ir įvairiai realybę suvokiantys individai, yra vienas iš pagrindinių mūsų eros problemų šaltinių. Tarpkultūriškumo reiškinyms daugiau ar mažiau atsiskleidžia visose šiuolaikinėse visuomenėse. Jis gali būti visuomenės vystymosi galimybė arba protų potencialo praradimo priežastis, kai nuostolis yra dalinamas tarp paties imigranto ir priimančios visuomenės.

Kas ankščiau buvo tolima egzotika, mūsų smalsumo ar/ir baimės taikinyš, dabar yra mūsų bendradarbis, mūsų kaimynas, mūsų visuomenės dalis. Ar ši visuomenės dalis bus atskirta, ar taps visavertė, priklauso nuo sėkmingos integracijos, kuria siekiama, kad visi visuomenės nariai dalyvautų joje kaip visaverčiai (Bartochevis, 2013, p. 128), kai dauguma ir mažuma suvokiama kaip skirtingos, o ne kaip atskiros visuomenės dalys. Tai iššūkis visiems trims pliuralios visuomenės veikėjams, t. y. valstybei, vietiniams gyventojams ir imigrantams. Pliuralioje visuomenėje visi šie trys veikėjai turi būti aktyvūs, siekti visų integracijos. O viena iš pagrindinių integracijos sąlygų yra imigrantų įtraukimas į darbo rinką. Nuo šios sąlygos priklauso visavertiškas imigrantų

ekonominis ir socialinis gyvenimas. Tačiau imigrantai dažniausiai negali dirbti to darbo, kurio jie norėtų ir kuriame jie save realizuotų ir, tuo pačiu, taptų indėliu priimančios valstybės ekonominiam ir socialiniam klestėjimui. Todėl imigrantų profesinio potencialo naudojimo adekvatumas yra esminis klausimas pliuraliai visuomenei, ir šio tyrimo nagrinėjama problema.

Remdamasis fenomenologijos metodu, tyrėjas siekė žiūrėti į šią problemą kaip į fenomeną, kurio suvokimui reikalinga keletas žingsnių: atrasti fenomeno esmę; identifikuoti šio fenomeno esmės neatsiejamas/esmines dalis ir „užpildyti“ fenomeną tinkamais fenomeno suvokimais, kad fenomenas būtų suvokiamas savo visumoje, ir laike, ir erdvėje, t. y. savo pasirodymo kontekste ir per savo priežastis. Kitais žodžiais tariant, ieškota fenomeno esmės ir per rekonstrukcijos procesą siekta atskleisti fenomeno neatsiejamų dalių ir fenomeno visumos suvokimą. Šiame procese, per abi šio tyrimo dalis, tyrėjas galėjo fenomenologiškai atlikti problemos refleksiją – teorija ir empirika visiškai susijusios ir susipynusios bendrai refleksijai. Viena dalis priklausė nuo kitos, abi dalys padėjo padaryti išvadas ir tuo pačiu įvadą į tyrimo problemą.

Rekonstruojant fenomeno visumą yra atskleidžiami tie komponentai, nuo kurių priklauso fenomeno suvokimas. Taip pat pastebimi jų ryšiai su problema ir tarpusavyje. Būtina suvokti migracijos reiškinį, kad suvoktume integraciją, kuri veda į darbo rinkos integracijos svarbą. Todėl migracija, integracija ir imigrantų darbo rinkos integracija yra šio **tyrimo objektai**.

Iškeliant nagrinėjamą problemą ir nustačius tyrimo objektus, **tyrimo tikslas** yra atskleisti integracijos svarbą ir galimybes bei imigrantų profesinio potencialo naudojimo adekvatumo esminius faktorius ir jų priežastis, kad būtų galima tinkama problemos refleksija, nuo kurios priklauso jos suvokimas ir sprendimų galimybės.

Šio tikslo įgyvendinimui, remiantis fenomenologijos metodu, teorinėje dalyje, per Lietuvos ir pasaulio mokslo literatūros bei dokumentų analizę, buvo nagrinėjamas migracijos reiškinys ir reakcijos į šį reiškinį. Teorinėje dalyje taip pat atskleista integracijos svarba bei konkrečios jos įgyvendinimo sąlygos ir galimybės. Empirinėje dalyje, per interviu su imigrantais ir jų refleksiją, siekiama atskleisti problemos esmę, jos priežastis ir per pačią problemą suvokti jos sprendimų galimybes imigrantų bei priimančios šalies naudai. Taip galima apibendrinti tyrimo uždavinius. Prie šių tyrimo uždavinių formulavimo prisidėjo pastanga pagrįsti šiuos tyrėjo ginamuosius teiginius:

1. Sėkmingas pliuralumo įgyvendinimas yra visuomenių vystymosi proceso dalis.
2. Intensyvi interakcija su „kitais“ yra pasidalijimas žinojimu, kas veda į pažinimą ir gali reikšti autentiškumo vertinimą bei identiteto sustiprėjimą. Šiuo atveju homogenizacija būtų tik mitas.
3. Tolerancija kaip galutinis tikslas skirtingų kultūrų kontekste sudaro nelygų santykį, kai yra, kas toleruoja ir kas toleruojamas. Šiame scenarijuje ta dalis visuomenės, kuri toleruoja, tik leidžia, kad egzistuotų ta „kita“ dalis, kaip atskira visuomenės dalis, o ne kaip skirtinga dar viena visuomenės dalis – kas būtų sėkmingas integracijos proceso rezultatas. Pliuralios visuomenės sėkmingam funkcionavimui būtinos sėkmingos integracijos, kai skirtingos visuomenės dalys toliau lieka skirtingos, tačiau visavertiškos visuomenės dalys.
4. Sėkmingo pliuralumo įgyvendinimo visuomenėje lygis siejasi su gerovės pasiekimo visuomenėje lygiu. Pagrindinis faktorius tokiam sėkmingam pliuralumo įgyvendinimui yra tinkamas imigrantų profesinio potencialo naudojimas, jų sėkmingas įtraukimas į darbo rinką, kai atsiranda socialinė bei ekonominė nauda tiek pačiam imigrantui, tiek priimančiai šaliai. Norint sumažinti neadekvatų imigrantų profesinio potencialo naudojimą, būtinas valstybės ir pačių imigrantų įsitraukimas, mažinant kalbos barjerus ir skatinant interakciją.

Šie 4 teiginiai yra darbo autoriaus sukurti Keturių „stalo atramų“ konsensusui (KSAK) modelio pagrindai. Disertacija, paremta paties autoriaus naujai sukurtu modeliu, suteikia darbui **unikalumą ir naujumą**.

Prie šio tyrimo naujumo taip pat prisideda fenomenologinio tyrimo metodo naudojimas, dėl didelės paties tyrėjo refleksijos svarbos. Faktai yra suvokiami kaip netikri faktai tol, kol jiems nesuteikiama prasmė (Goto, 2017). Tyrėjo pareiga yra suvokti faktą savo objektyvume, tačiau ir permąstyti faktą atsižvelgiant į kontekstą, priežastis ir į savo paties patirtį, suteikiant faktui tinkamą suvokimą. Vien apsiriboti faktų aprašymu pagal šį metodą jau būtų pagrįstai naujoviška, tačiau tyrėjas siekė ir tyrimo proceso dinamikos, supindamas teorinę ir empirinę dalį taip, kad kiekviena iš šių dalių būtų ir išvadų, ir perspektyvų šaltiniais.

Pasirinkdamas interviu su imigrantais, kurie kuria ir patiria tiriamą fenomeną/problemą (imigrantų profesinio potencialo naudojimas), tyrėjas galėjo

apžvelgti grynąją problemą, problemos esmę ir iš jos esmės gauti atsakymus. Ir teorinėje dalyje, rekonstruodamas problemą, griežtai laikydamasis fenomenologinių principų, suteikė reikšmingumą visam tyrimui, kuriame visur yra faktai ir tyrėjo refleksija, todėl daromos naujos išvados, kurios prisideda prie problemos visumos suvokimo ir sprendimo.

Portugalija ir Lietuva buvo pasirinktos šiam tyrimui būtent dėl skirtingos socio-ekonominės bei socio-politinės realybės ir dėl skirtingų integracijos pasiekimo lygių (pagal MIPEX (2015) Portugalija yra antroje vietoje, sąrašo viršuje, o Lietuva – ketvirta nuo galo), tačiau šios šalys dalinasi ta pačia problema, kuri yra šio tyrimo objektas. Tokios skirtingos problemos perspektyvos ir patirtys gali padėti geriau suvokti pačią problemos esmę, per naujus atradimus ir patvirtinimus.

DISERTACIJOS TURINIO REZIUOMĖ

I dalis. Migraciją suponuojantys faktoriai. Ši dalis yra suskirstyta į 5 skyrius, kurie pristato pagrindinius migracijos faktorius ir migracijos pasekmes, pabrėždami integracijos svarbą. Tai pat šioje dalyje buvo nagrinėjama Lietuvos bei Portugalijos imigrantų integracijos padėtis.

Analizuodami migracijos reiškinių pastebime, kad migracija visada vyko ir vyks, kaip atsakymas į ekonomikos, politikos ar apskritai išgyvenimo iššūkius, visada siekiant geresnių sąlygų, didesnių galimybių. Tai galime teigti, kai apžvelgiame migracijos reiškinių nuo pačių pirmykščių protėvių iki mūsų dabartinės kartos, suvokdami, kad migracija yra natūrali visuomenių raidos dalis.

Po tokio konstatavimo, iškeliama klausimai kaip reaguoti į šį nesustabdomą reiškinių, ir suvokiame, kad yra trys skirtingų reakcijų tipai: prigimtinis, politinis ir filosofiniai. Svarbu nagrinėti galimas prigimtines žmonių reakcijas į „kitus“, į „ne į savęs panašius“ žmones, kadangi neginčijamai nustatčius, kaip kyla ši reakcija, toliau visos politikos kitataučių situacijos traktavimui turėtų būti sukurtos remiantis šia prigimtine reakcija. Tačiau nagrinėdami Pinker (2011) ir Waal (2009) teorijas, galime teigti, kad dar nėra visiškai nustatyta, ar žmogus iš prigimties natūraliai priima kitą, ar tai daro paneigdamas savo instinktą. Bet vienaip ar kitaip darome išvadą, kad švietimo ir socializacijos proceso skatinimas būtinas, norint kuo taikingesnių ir harmoningesnių skirtingos istorijos bei kultūros žmonių santykių. Po tokios išvados, nagrinėjome reakcijas,

kurios yra apgalvotos, kylančios iš aplinkybių ir politinių, ekonominių bei asmeninių interesų skaičiavimo. Nagrinėjome tris populiariausius filosofinius atsakymus į multikultūralizmą, suprasdami, kad pliuralizmas yra tinkamiausia forma šiai problemai, nes skatina skirtingų kultūrų atstovų dialogą ir neskatina asimiliacijos ar izoliacijos, kitaip nei reliatyvizmas ir universalizmas.

Šioje darbo dalyje taip pat nagrinėjome toleranciją ir jos neigiamą poveikį, kai ji suprantama kaip galutinis tikslas. Yra du pagrindiniai atsakymai į tarpkultūriškumo keliamus klausimus: toleruoti arba integruoti į bendrą visuomenę. Kai valdžia laikosi liberaliosios neutralios pozicijos ir pasisako už lygias teises visiems, tarp jų ir kitataučiams, arba kai valdžia atsisako neutralios pozicijos ir pripažįsta bei bando išsaugoti skirtingumą – vedama į tokį tolerancijos scenarijų, kur kitataučių egzistavimo pripažinimas, rėmimas ir išsaugojimas kelia izoliaciją ar asimiliaciją, jeigu kartu su tais veiksmais neieškoma užsieniečių visavertiško dalyvavimo visuomenėje, t. y. jų integracijos. Integracijos siekis skatina visavertišką mažumos dalyvavimą bendroje visuomenėje, kai mažuma nebėra atskira visuomenės dalis, o viena iš jos dalių.

Portugalija, pirmiausia pripažinta tradicine emigracijos valstybe, bet nuo paskutinio XX a. dešimtmečio taip pat apibūdinama kaip imigracijos šalis, buvo viena iš pirmųjų valstybių, valstybiniame bei visuomeniniame lygmenyje atsižvelgusi į imigrantų visuminės integracijos svarbą, ir šiuo metu turi vieną iš geriausių rodiklių šioje srityje. Portugalijos imigrantų integracijos sprendimai yra pavyzdys Europai bei pasauliui (UN, 2009). Pagal 2014 m. MIPEX duomenis, ši šalis užima antrą vietą Migrantų integracijos politikos indekse. Portugalijos imigrantų integracijos politika remiasi į veiksmų planus, apimant valstybės, visuomenės bei imigrantų dalyvavimu.

Remiantis tarptautinio tyrimo „Migrantų integracijos politikos indeksas“ (MIPEX 2015) duomenimis Lietuva iš 38 šalių užėmė 34-ą vietą, o tai yra vienas iš prasčiausių rezultatų tarp visų analizuojamų valstybių. Skyrius, kuriame pristatome Lietuvos žingsnius integracijos link, skiriasi nuo skyriaus turinio apie Portugalijos atvejį. Apie Lietuvos situaciją buvo rašoma labiau apie įstatymus, kadangi lyginant su Portugalija, mūsų šalyje yra daug mažiau įgyvendintų ir planuotų integracijos projektų. Tai rodo, kad imigrantų integracijos srityje Lietuva dar tik rūpinasi įstatymais, kai Portugalija jau yra veiksmų sferoje.

II dalis. Keturių „stalo atramų“ konsensusui (KSAK) modelis iš funkcionalizmo, takiosios moderniosios bei kompleksiškosios teorijos perspektyvos. Remiantis principu, kad žmonių mobilumo sparta bei visuomenių sudėčių diferenciacija yra de facto nesustabdomas procesas demokratiškų vertybių besilaikančioms visuomenėms, reagavimas į šį de facto procesą, į pliuralumo dinamiką visuomenėse, į pliuralios visuomenės vystymąsi yra problema, į kurią reikia orientuotis siekiant darnos pliuraliose visuomenėse (Bartochevis, 2014). Apžvelgiant šią problemą ir siekiant atsakyti į ją, autorius Vladas Bartochevis (toliau: Autorius) sukūrė modelį, pavadintą „Keturių „stalo atramų“ konsensusui“ (toliau: KSAK) modeliu.

Pliuralioje visuomenėje egzistuoja skirtingai dėl savo skirtingų kilmės šalių suvokiantys bei traktuojantys realybę individai (Bartochevis, 2013), todėl ieškant socialinės darnos negalima remtis universalumu. Šiuo atveju darnos galima pasiekti tik ieškant kompromiso, per konsensuą, pasikliaujant sąmoningu dialogu. „Konsensusas prasideda nuo dialogo, nuo pasikeitimo idėjomis, remiantis tarpusavio supratimo intencija“ (Habermas, 2003, p. 35). Straipsnio autorius siūlo pavaizduoti bendrą „stalą“, prie kurio sąmoningai sėda skirtingai suvokiantys bei traktuojantys realybę individai, siekiantys konsensuso. O šio konsensuso ieškojimo „stalą“ turime pastatyti ant keturių „atramų“, kurių esmę atspindi šie keturi teiginiai:

1. Sėkmingas pliurališkumo įgyvendinimas yra visuomenių vystymo proceso dalis.
2. Intensyvi interakcija su „kitais“ yra pasidalijimai žinojimu, kas veda į pažinimą ir gali reikšti autentiškumo vertinimą bei identiteto sustiprėjimą. Šiuo atveju homogenizacija būtų tik mitas.
3. Tolerancija kaip galutinis tikslas, skirtingų kultūrų kontekste, sudaro nelygų santykį, kai yra kas toleruoja, ir kas toleruojamas. Šiame scenarijuje ta dalis visuomenės, kuri toleruoja, tik leidžia, kad egzistuotų ta „kita“ dalis, kaip atskira visuomenės dalis, o ne kaip skirtinga dar viena visuomenės dalis – kas būtų sėkmingas integracijos proceso rezultatas.
4. Sėkmingo pliuralumo įgyvendinimo visuomenėje lygis siejasi su gerovės pasiekimo visuomenėje lygiu.

Šie keturi teiginiai sudaro Autoriaus naujai sukurta KSAK modelį. Autorius teigia, kad būtina šiuos teiginius pagrįsti empiriškai bei teoriškai, idant jie būtų tvirti pagrindai praktinei konsensuso siekiamybei.

Autorius siekė šiame darbe pagrįsti naujai sukurto KSAK modelio teiginius per moderniosios ir postmoderniosios sociologijos teorijų perspektyvas. Iš moderniosios sociologijos teorijų pasirinktas Émile Durkheim funkcionalizmas, iš postmoderniosios sociologijos – Zygmunt Bauman takiosios modernybės bei Edgar Morin kompleksiško teorijos.

Skyriuje 2.4. KSAK modelio teiginių pagrįstumo apibendrinimas per funkcionalizmo, takiosios modernybės ir kompleksiško teorijos perspektyvą:

I Teiginys: Galime teigti, kad tolerancijos siekimas, kaip galutinis tikslas, yra klaidinga pozicija, reaguojant į visuomenės sudėties pliurališkumą, kai būtina siekti integracijos.

- 1.1. Sudėtingame „organizme“ (visuomenėje) yra skirtingi „organai“, iš jų atsiranda skirtingesnių, tačiau neturėtų atsirasti „keistų“, kurie visapusiškai neprisidėtų prie „organizmo“ funkcionavimo. Skirtingi „organai“ yra sudėtingo „organizmo“ dalys, o keisti – tik našta jam. Tolerancijos siekis, kaip galutinis tikslas, yra prielaida ignoravimui ir izoliacijai, kas sudaro sąlygas „keistųjų organų“ atsiradimui. Todėl būtina visų „organų“ integracija geram „organizmo“ funkcionavimui.
- 1.2. Tolerancija yra nenaudinga palyginti su integracijos plečiančiomis galimybėmis – kadangi gyvename likvidžioje realybėje, privalome judėti ir išvengti ribų, privalome judėti į visas puses ieškodami savitobulėjimo, savirealizacijos link, todėl būtų prieštaringa reaguoti į „kitą“ kaip į ignoruojamą „teritoriją“.
- 1.3. Tolerancija yra „paprastas atsakymas“ kompleksiškoje realybėje, kurioje galima išskirti, tačiau negalima atskirti (kas yra tolerancijos pozicijos pasekmė). Todėl reikalingas kompleksiškas integracijos atsakymas, kuris ieško vienybės ir tuo pačiu – visuomenės elementų įvairovės apsaugos.

II Teiginys: Intensyvi interakcija su „kitais“ yra pasidalijimai žinojimu, kas veda į pažinimą ir gali reikšti autentiškumo vertinimą bei identiteto sustiprėjimą. Šiuo atveju homogenizacija būtų tik mitas.

- 2.1. Interakcija yra galimybė, kad „kiti“ nebūtų „keisti“, tiesiog liktų „skirtingi“. „Organizmui“ interakcija tarp „organų“, ir tuo pačiu tų „organų“ skirtingumo saugojimas, yra jo gero funkcionavimo klausimas.

- 2.2. Interakcija yra galimybė tobulintis ir žygiuoti savirealizacijos link. „Kitas, skirtingas“ yra skirtingų patirčių, skirtingų žinių šaltinis, todėl interakcijoje, pasidalijime, galime sukurti abipusišką augimą. Šiuo atveju asimiliacijos pavojus yra numalšintas galimo „sutarties sulaužymo“ – jeigu santykiyje viena iš pusių pastebės, kad neauga, o dingsta, kad vyksta ne pasidalinimas, o praradimas – yra santykio sulaužymo galimybė.
- 2.3. Kompleksiškoje realybėje vieningumas ir įvairovė yra branginami dėl nuolatinės jų interakcijos, kas yra pačios kompleksiškiausios realybės esmė. Jeigu nevyksta interakcija, nėra prieštaravimo, ir egzistuoja tik vienybė (dėl izoliacijos ar dėl asimiliacijos). Kompleksiškai realybei, lygiai kaip interakcija, individas ir jo autonomija yra vertybės, kadangi palaiko įvairovę.

III Teiginys: Sėkmingas pliuralumo įgyvendinimas yra visuomenių vystymosi proceso dalis.

- 3.1. Sėkmingas pliuralizmo įgyvendinimas prisideda prie visuomenės sudėtingėjimo, ir tai reiškia, kad jis yra visuomenės vystymosi proceso dalis.
- 3.2. Atvira, „pralaidi“, lanksti, pliurali visuomenė yra visuomenės evoliucijos etapo dalis, nes tai atsakas į likvidžią realybę.
- 3.3. Sėkmingas pliuralizmo įgyvendinimas visuomenėje lydi sėkmingą kompleksiškosios visuomenės veikimą, kuris yra kompleksiškosios realybės rezultatas.

IV Teiginys: Sėkmingo pliuralumo įgyvendinimo visuomenėje lygis siejasi su gerovės pasiekimo visuomenėje lygiu.

- 4.1. Pagal funkcionalistinę teoriją pliuralizmas suteikia gerovę visuomenei per pliuralių atsakymų galimybę ekonominei, socialinei, politinei pažangai. Toks potencialus „organizmo“ sudėtingėjimas neturėtų dingti visumoje (asimiliacijos atveju) ar tapti sunkumu organizmui (izoliacijos atveju).
- 4.2. Tuoje modernybėje sėkmingame pliuralumo įgyvendinime glūdi kiekvieno individo gerovė, kadangi tai reiškia, kad visuomenė yra likvidi, lanksti, pralaidi, atvira, t. y. tokia, kokia ir reikalinga individo klestėjimui/vystymuisi postmodernybėje.

4.3. Žmogus yra kompleksiškas, todėl kompleksiška visuomenė, kurią lydi sėkmingas pliuralumo įgyvendinimas, yra labiausiai palanki jam, kad išvystytų savo priklausomą autonomiją. Kuo didesnis pliuralumas ekonominėje, politinėje ir kultūrinėje sferoje, tuo didesnės galimybės laisvei ir individualiems pasirinkimams, tuo mažiau gyvenimas yra priklausomas nuo aplinkos, visuomenės ir kultūros.

Pirmą, antrą ir trečią KSAK modelio teiginį galėjome pagrįsti pirmoje šios disertacijos dalyje. Analizavome, kad tolerancija yra teigiamas žingsnis, jeigu jis nėra galutinis, kadangi integracija turi būti tikslas siekiant pliuralios visuomenės harmonijos. Nagrinėdami migracijos evoliuciją galėjome prieiti prie išvados, kad pliuralumas yra visuomenės vystymosi dalis. Tirdami galimas reakcijas į imigracijos reiškinį galėjome suvokti, kad pagrindinė priemonė yra interakcijos skatinimas, o homogenizacijos pavojaus interakcijos procese yra išvengiama išryškinius interakcijos galimybes abipusiam supratimui bei pasidalinimui žinojimu.

Sekanti šios disertacijos dalis bus skirta nagrinėti pagrindinę, KSAK modelio ketvirto teiginio problemą. Teigiant, kad sėkmingo pliuralumo įgyvendinimo visuomenėje lygis siejasi su gerovės pasiekimo visuomenėje lygiu, pagrindinis faktorius tokiam sėkmingam pliuralumo įgyvendinimui yra imigrantų profesinio potencialo tinkamas naudojimas, t. y. imigrantų galimybė naudoti savo profesines žinias ir patirtis priimančioje šalyje, savirealizacija ir prisidėjimas prie priimančios šalies ekonominės bei socialinės gerovės.

III dalis. Imigrantų profesinio potencialo naudojimo adekvatumas. Pliuralioje visuomenėje vienas iš imigrantų interesų yra įsilieti į vietinių darbo rinką ir save realizuoti, o vienas iš visuomenės interesų yra panaudoti imigrantų profesinį potencialą.

Imigrantų profesinio potencialo tinkamas naudojimas šiame darbe suprantamas kaip imigrantų galimybė naudoti savo profesines žinias ir patirtis priimančioje šalyje, savirealizacija ir prisidėjimas prie priimančios šalies ekonominės bei socialinės gerovės.

Imigrantų integracija darbo rinkoje yra bendro integracijos proceso dalis, priklausanti integracijos ekonominei sferai (dar yra socialinė ir politinė sferos). Imigrantas jausis integruotas tik tada, kai galės reikštis visuomenėje, ekonomikoje ir politikoje (Fonseca, 2003, p. 9).

V. Bartochevis KSAK modelyje pabrėžia integracijos ekonominį aspektą, kaip tinkamo pliuralios visuomenės funkcionavimo dalį, teigdamas, kad konsensusui tokioje visuomenėje tai yra viena iš būtinų sąlygų, kadangi „sėkmingo pliuralumo įgyvendinimo visuomenėje lygis turi sąsają su gerovės pasiekimo visuomenėje lygiu“ (2014, p.11).

Tačiau pastebima, kad imigrantų profesinio potencialo naudojimas priimančiose visuomenėse dažniausiai yra neadekvatus. Šio reiškinio apibūdinimui dažniausiai mokslininkai vartoja terminą „protų nuostolis“ (angl. brain waste) (Rodrigues, 2011). Mūsų tyrime protų nuostolis suprantamas kaip bendra imigrantų ir priimančios visuomenės problema. Kiekvieną proto nuostolį patiria tiek pats proto savininkas, t. y. imigrantas, negalintis jo tinkamai naudoti ir siekti savirealizacijos, tiek priimanti visuomenė, kuri nenaudoja to proto potencialo savo gerovei.

Neadekvatūs imigrantų profesinio potencialo naudojimui gali vykti dėl trijų priežasčių: kai imigrantas užima darbo poziciją, kuri reikalauja didesnių, skirtingų ar žemesnių kvalifikacijų, nei imigranto turima kvalifikacija. Būtent pastarieji reiškiniai yra dažniausi ir labiausiai mokslininkų tiriama.

Remdamasis fenomenologijos metodu, tyrėjas šiame darbe siekė žiūrėti į šią problemą kaip į fenomeną, kurio suvokimui reikalinga keletas žingsnių: atrasti fenomeno esmę; identifikuoti šio fenomeno esmės neatsiejamas/esminės dalis ir „užpildyti“ fenomeną tinkamais fenomeno suvokimais, kad fenomenas būtų suvokiamas savo visumoje, ir laike, ir erdvėje, t. y. savo pasirodymo kontekste ir per savo priežastis. Kitais žodžiais tariant, ieškota fenomeno esmės ir per rekonstrukcijos procesą siekta atskleisti fenomeno neatsiejamų dalių ir fenomeno visumos suvokimą. Šiame procese, per abi šio tyrimo dalis, tyrėjas galėjo fenomenologiškai atlikti problemos refleksiją – teorija ir empirika visiškai susijusios ir susipynusios bendrai refleksijai. Viena dalis priklausė nuo kitos, abi dalys padėjo padaryti išvadas ir tuo pačiu įvadą į tyrimo problemą.

Jeigu tikslas yra tinkamai suvokti neadekvatų imigrantų profesinio potencialo naudojimą, susijusį su integracija darbo rinkoje, pirmiausiai turėsiu būti susipažinęs su imigrantų integracija, ir dar pirmiau, su migracijos fenomenu, kadangi tik jo pagrindu įmanomas integracijos fenomenas.

Fenomeno refleksijos, empirinės dalies vaidmuo buvo per interviu tarp tyrėjo ir imigrantų pristatyti ir analizuoti pačią fenomeno esmę, problemos esmę: imigrantų profesinio potencialo naudojimo adekvatumą, pirminių tyrimo

objektą. Siekta suvokti fenomeno esmę per patį fenomeną. Šiame ieškojime esminiai klausimai buvo „kas šis reiškiny yra iš tikrųjų“ ir „kodėl taip yra“. T.y., ar imigrantų profesinis potencialas yra adekvačiai panaudojamas ar neadekvačiai? Ir kokios yra to priežastys? Atsakymai, gauti iš paties fenomeno, vieno iš jo neatsiejamo dalių (pačių imigrantų patirties), suteikė tinkamą medžiagą fenomeno suvokimo užpildymui ir tinkamai refleksijai dėl problemos sprendimų.

Buvo atlikti kokybiniai, pusiau struktūruoti interviu su trečiųjų šalių piliečiais (toliau – imigrantais), kurie atvyko legaliai į šalį, ketindami apsigyventi naujoje gyvenamojoje vietoje nuolat arba daugiau kaip 12 mėn. (tai charakterizuoja imigrantus pagal EMN.lt), dirbančiais legaliai naujoje gyvenamojoje vietoje ne trumpiau kaip 6 mėn.

Svarbus kriterijus informantų paieškai buvo gerai apibrėžta imigrantų profesija prieš atvykstant į priimančią šalį. Informantai, savo kilmės šalyje arba paskutinėje šalyje, kur gyveno prieš atvykdami į dabartinę priimančią šalį, turėjo būti įgiję išsilavinimą (universitete ar kitoje institucijoje), kuris suteikė profesiją, priskirtą Tarptautinei profesijos kategorijai, arba būti dirbę pagal vieną profesiją, kurią patys pripažintų kaip savo profesiją. Tai svarbus kriterijus tolimesnei tyrimo eigai, kad būtų galima lyginti su dabartine atliekama darbo funkcija ir galėtume analizuoti, ar yra adekvatumas. Taip pat siekta, kad informantai būtų dirbę bent 2 metus pagal savo pripažintą profesiją, idant profesinės patirtys nebūtų faktorius, kuris lemtų tyrimo rezultatus.

Buvo siekiama rasti kuo įvairesnių kilmės šalių informantų, kad turinio analizėje gautume bendrus/universalius atsiliepimus, kurie atspindėtų bendrą/universalią nuomonę mūsų nagrinėjamu klausimu, o ne specifinės vienos ar kitos kilmės asmenų nuomonės vyravimą. Todėl informantų imtį tiek Lietuvoje, tiek Portugalijoje sudaro iš įvairių žemynų atvykę asmenys, parinkti pirmiausiai per „Sniego gniūžtės“ atranką, kai „į tyrimą norima įtraukti ypatingos generalinės aibės vienetus ir įtraukimas vyksta per tuos, kurie jau dalyvauja tyrime“ (Rupšienė, 2015). Per šią atranką suformuotas preliminarus informantų sąrašas. Toliau su šio sąrašo informantais buvo susisiekiama telefonu ir/arba el. paštu ir surinkti esminiai duomenys informantų dalyvavimo tyrime tinkamumui įvertinti. Turint šį preliminarų sąrašą ir gavus esminius duomenis, panaudota „tikslinė atranka“, kai tyrėjas renkasi imtį, atsižvelgdamas į konkretų tikslą, remdamasis tam tikrais kriterijais (ten pat). Pagal informantų dalyvavimo šiame tyrime kriterijus iš preliminarus sąrašo eliminuoti tie, kurie neatitiko kriterijų, ir

paruoštas galutinis informantų sąrašas, su kuriais pasirinkta atlikti nestruktūruotą interviu „akis-į-akį“ Lietuvoje ir nestruktūruotą interviu internetu bei telefonu su informantais, gyvenančiais Portugalijoje. Informantai apklausti pagal prisistatymo principą, t. y. kalbėtasi tol, kol atsakymai pradėjo kartotis.

Pagal gautus atsakymus galima identifikuoti, kad problema susidaro iš tų pačių 3 faktorių, nepriklausomai, ar Portugalijoje, ar Lietuvoje. Vienintelis skirtumas yra tų faktorių svarbos laipsnis kiekvienoje priimančioje šalyje – Portugalijoje darbdavių išankstiniai nusistatymai labiau matomi negu valstybės pagalbos trūkumas, kuris aktualesnis Lietuvai. Primename, kad kalba yra svarbiausias faktorius abiejų šalių informantams.

IŠVADOS

1. Užsieniečiai priklauso visuomenės mažumos grupei ir ši mažuma turi būti aktyvi. Niekas nėra tik įtakos taikyns, visi yra ir įtakos šaltiniai, išimtis galioja nebent tuo atveju, kai užsidaroma savyje ir atsiribojama nuo kontaktų su kitais. Dažniausiai daugumai priklauso didesnė socialinė įtaka ir ji siekia mažumų pasikeitimo ar asimiliacijos, bet mažumos taip pat gali būti įtakingos ir sukelti visuomenės pokyčius, kurie suteiktų geresnes socialines sąveikas ir leistų tvirčiau priartėti prie visuomenės harmonijos.
2. Ar mažuma gali būti aktyvi ir įtakinga priklauso nuo pačios mažumos nusiteikimo būti lanksčia ir atvira interakcijai. Užsidariusi grupė, kuri priima savisaugos elgesį ar stiprios kritikos poziciją prieš didesnę (platesnę) bendruomenę ar visuomenę, kur gyvena, neturi daug galimybių būti priimta kaip aktyvus veikėjas, atvirksčiai – sukelia savisaugą ir priešišumą iš daugumos, juk nepasitikėjimas neleidžia įvykti susitarimams arba dialogams. Todėl būtina raginti mažumas neužsidaryti, būti lankstesnes, ir taip tapti aktyvesnėmis ir svarbesnėmis naujos visuomenės ir daugumos atžvilgiu. Lankstumas suteikia galimybę sulyginti skirtumus ir panašumus, ir tai gali padėti priversti klausytis mažumos motyvacijos ir priežasčių. Visos kultūros yra brangios ir turtingos, todėl turi būti aktyvios ir neužsidaryti, sąveikauti – tuo praturtindamos visą visuomenę.
3. Yra du pagrindiniai atsakymai į tarpkultūriškumo keliamus klausimus: toleruoti arba integruoti į bendrą visuomenę. Kai valdžia laikosi liberaliosios neutralios pozicijos ir pasisako už lygias teises visiems, tarp jų ir kitataučiams, arba kai valdžia atsisako neutralios pozicijos ir pripažįsta

bei bando išsaugoti skirtingumą – vedama į tokį tolerancijos scenarijų, kur kitataučių egzistavimo pripažinimas, rėmimas ir išsaugojimas kelia izoliaciją ar asimiliaciją, jeigu kartu su tais veiksmais neieškoma užsieniečių visavertiško dalyvavimo visuomenėje, t. y. jų integracijos. Integracijos siekis skatina visavertišką mažumos dalyvavimą bendroje visuomenėje, kai mažuma nebėra atskira visuomenės dalis, o viena iš jos dalių.

4. Intensityvi interakcija su „kitais“ yra pasidalijimas žinojimu, kas veda į pažinimą ir gali reikšti autentiškumo vertinimą bei identiteto sustiprėjimą. Šiuo atveju homogenizacija būtų tik mitas. „Kito“ svarba mano identiteto tobulėjimui ir netgi mano „aš“ egzistavimui, autentiškumo išsaugojimas kaip vertybė ir homogeniškumo suvokimas kaip galima, tačiau nebūtina pasekmė tarpkultūriniame procese – t. y. supratimai, kurie yra mažai propaguoti, tačiau neatsiejami nuo žmogaus „natūros“ peržengimo galimybės taikingam „kito“ priėmimui ir pasitikėjimui interakcijoje, t. y. „kito“ svarba ir autentiškumo išsaugojimas yra esminiai veiksniai, kad žmogus galėtų peržengti savo prigimties baimę priimdamas „kitą“, „nepažįstamą“. Šis „natūros“ peržengimo žingsnis yra iššūkis, tačiau priklauso žmonijos sąmoningumo vystymosi procesui.
5. Išnagrinėjus pagrindinius Lietuvos bei Portugalijos įstatymus užsieniečių atžvilgiu, Konstitucijas, teisės aktus, planus ir įgyvendintus projektus, susijusius su užsieniečių integracijos siekiu, galime teigti, kad Lietuvos integracijos politika labiausiai remiasi teisių garantijos užtikrinimu: teise į saviraišką, teise pasirinkti religiją, teise mokytis savo gimtąja kalba, suteikia ir garantuoja apsaugą nuo diskriminacijos. O Portugalija integracijos siekį sieja labiausiai su projektais bei integracijos veiksmais. Todėl galime teigti, kad nors Lietuva turi plačią diskriminacijos sąvoką įstatymuose, tačiau tik teoriškai garantuoja užsieniečių egzistavimą ir jų teises į skirtingumą, atskleisdama tolerancijos scenarijus, palikdama atvirą kelią mažumų izoliacijai ar asimiliacijai. Portugalija integracijos klausimą sprendžia per veiksmus, atsižvelgdama į vietinių bei užsieniečių lūkesčius ir stengdamasi vietinius bei užsieniečius įtraukti į sprendimo planų formavimą bei jų įgyvendinimą, kas leidžia efektyviau vykdyti integraciją.
6. Pliuralioje visuomenėje vienas iš imigrantų interesų yra įsilieti į vietinių darbo rinką ir save realizuoti, o visuomenės interesas yra imigrantų profesinio potencialo efektyvus naudojimas. Imigrantų integracija darbo rinkoje yra bendro integracijos proceso dalis, priklausanti ekonominei sferai.

7. Išnagrinėjus interviu su imigrantais rezultatus, galime išskirti tris pagrindinius faktorius, lemiančius neadekvatų imigrantų profesinio potencialo naudojimą. Pirmasis faktorius atsiskleidžia beveik visuose atsakymuose, nepriklausomai nuo priimančios šalies – tai kalba. Antrasis faktorius yra valstybės pagalbos trūkumas imigrantams. Tačiau šio faktoriaus analizė svarbos aspektu leidžia pastebėti skirtumus tarp Lietuvos ir Portugalijos informantų: valstybės paramos stygiaus faktorių mini dauguma Lietuvos informantų, o Portugalijoje – mažuma informantų. Trečiasis identifikuotas faktorius, prisidedantis prie sunkumų darbo rinkose, yra darbdavių išankstinis nusistatymas. Po šio faktoriaus analizės taip pat pastebėta, kad jam galima skirti skirtingą svarbos lygį, priklausomai nuo priimančios šalies: dauguma Portugalijos informantų ir mažuma Lietuvoje apklaustųjų minėjo darbdavių išankstines nuostatas.
8. Bet koks veiksmas, bet kokiame integracijos lygmenyje, priklauso nuo visų trijų integracijos veikėjų aktyvumo. Todėl integraciją lemia ne vien valstybės veiksmai, kaip dažnai minima informantų atsakymuose, bet ir pačių imigrantų veiksmai. Pavyzdžiui, kalbos barjero atveju, valstybė privalo suteikti priemones, kad būtų galimi kalbos mokymai imigrantams, bet ir tuo pačiu būtinas imigrantų noras ir intencija mokytis.
9. Pliuralioje visuomenėje yra trys pagrindiniai veikėjai: imigrantas, vietiniai gyventojai ir priimanti valstybė. Kiekvieno pliuralios visuomenės veikėjo atsakomybės sėkmingai integracijai galime apibendrinti taip: valstybė privalo sudaryti galimybę kalbos kursams, o imigrantai – siekti išmolti vietinę kalbą; valstybė privalo skatinti interakciją, o imigrantai ir vietiniai privalo siekti jos, būti jai atviri.

LIST OF PUBLICATIONS

1. **Bartochevis, V.** 2015. „Nikkei“ bendruomenė Brazilijoje – identiteto formavimas ir integracijos iššūkiai. *Filosofija. Sociologija*. T. 26. Nr. 4, p. 329–336.
2. **Bartochevis, V.** 2014. Keturių „stalo atramų“ konsensusui modelis iš funkcionalizmo, tokiosios modernybės bei kompleksiškosios teorijų perspektyvos. *Societal Studies*. Vol. 6 (1). P. 7-20.
3. **Bartochevis V. ir Kanopienė, V.** 2013. Imigracijos iššūkiai Lietuvai ir galimos reakcijos į „kitus“. *Socialinis darbas*. Nr. 12 (1). P. 7-19.
4. **Bartochevis, V.** 2013. Multikultūralizmo kontekstualizavimas, sampratos įvairovė ir modeliai. *Socialinių mokslų studijos*. Nr. 5(2). P. 7-16.
5. **Bartochevis, V.** 2013. Politiniai bei filosofiniai atsakymai multikultūrinei visuomenei. *Tiltas į ateitį*. Nr. 1 (7). P. 407-420.

Results of the dissertation were presented in the following conferences:

1. 02/03-06-2016 “International Conference Social Transformations in Contemporary Society 2016”. International Scientific Conference for Young Researchers. Participants: University of Valencia, Spain; Mykolas Romeris University, Lithuania; the Polytechnic Institute of Porto (IPP), Portugal; Károly Róbert College, Hungary; Istanbul Bilgi University, Turkey; The University of Manchester, United Kingdom; University of Lisbon, Portugal; University of Nice, Sophia Antipolis, France; University of Milan, Italy; Lund University, Sweden.
2. 29-10-2016. „East – West: Comparative studies”. 15th Republican Conference from the cycle "East-West". Vilnius (Lithuania).